

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті обґрунтовано рівнозначність ролі та місця соціальної безпеки в системі національної безпеки держави серед інших складових (внутрішньо-політичної і зовнішньополітичної безпеки, економічної безпеки і військової безпеки держави); визначено призначення, роль, завдання та обов'язки, стратегічні цілі, суб'єкт і об'єкт соціальної політики, як ключового інструменту забезпечення соціальної безпеки в суспільстві.

Ключові слова: безпека, соціальна безпека, державна соціальна політика.

В статье обоснована равнозначность роли и места социальной безопасности в системе национальной безопасности среди других составляющих (внутриполитической и внешнеполитической безопасности, экономической безопасности и военной безопасности); определено назначение, роль, задачи и обязанности, стратегические цели, субъект и объект социальной политики, как ключевого инструмента обеспечения социальной безопасности в обществе.

Ключевые слова: безопасность, социальная безопасность, государственная социальная политика.

The article proves the equal importance of the role and place of social security in the national security system among the other components of internal and external political security, economic security, military security); a defined purpose, role, tasks and responsibilities, strategic objectives, subject and object of social policy, as a key instrument of social security in the society.

Key words: security, social security, state social policy.

Актуальність. Побудова та ефективність функціонування системи національної безпеки знаходиться в безпосередній залежності від змісту і спрямованості державної політики. В рамках спрямованої політичної діяльності формуються орієнтири цілей, визначаються національно-державні пріоритети у сфері безпеки, створюється правовий фундамент, що регламентує принципи роботи і межі компетенції спеціальних органів, здійснюється безпосереднє керівництво механізмом захисту особистості, суспільства і держави від негативних впливів. У той же час не кожний інструмент політичного впливу дає необхідний результат і позитивно впливає на стан національної безпеки держави.

Формування політики, адекватної потребам безпеки України, є нагальною потребою в умовах сучасного суспільного розвитку. Кардинальні зміни, що сталися в нашій країні останнім часом, вимагають нових підходів до визначення принципів основ політичної діяльності у сфері безпеки. Особливого значення при цьому набуває соціальний аспект проблеми. Як показує минулий і новітній історичний досвід, ігнорування соціальних параметрів політики призводить до серйозних прорахунків у багатьох сферах

суспільного життя, що особливо згубно позначається на стані національної безпеки.

Мета і задачі дослідження. Визначити роль, місце соціальної безпеки в системі національної безпеки та виявити призначення, роль, завдання і обов'язки, стратегічні цілі, суб'єкт та об'єкт соціальної політики, як ключового інструменту забезпечення соціальної безпеки в суспільстві.

Огляд літератури. В Україні комплексні дослідження щодо виявлення джерел внутрішніх та зовнішніх загроз держави були розпочаті з 1994 р. Фундаментальні та прикладні дослідження таких вчених, як Баранова А. В., Гошовської В. А., Гриненка А. М., Куценко В. І., Остайфічук Я. В., Передборського В. А., Хомри О. У., Шлемка В. Т., Ярочкина В. І., Яценко Н. М. та ін., дозволили встановити, що найістотнішими в Україні стали наростаючі внутрішні загрози, небезпечні як за своїм змістом, так й за своєю тривалістю. Як визначалося у дослідженнях, найбільшою загрозою постала криміналізація суспільства, що зачіпала практично всі сфери життя, а також «тінізація» економіки.

Дослідження соціальної безпеки дозволяють визначати найвагоміші загрози з огляду на те, що безпека в соціальній сфері по суті інтегрує деякі

загрози, які стосуються інших сфер життя держави. О. У. Хомра, зокрема наголошує на тому, що соціальні небезпеки можна розглядати як нерозвинуті загрози, проте не кожний виклик переростає в реальну загрозу [1]. А. М. Гриненко стверджує, що важливо не допустити переростання виклику в загрозу, оскільки завчасне її попередження ефективніше, ніж ліквідація наслідків [2].

Загалом сучасний рівень наукового осмислення теорії безпеки характеризується різноманіттям підходів не тільки до визначення поняття, але й до суті цього явища, а також недостатністю опрацювання методологічних проблем і відсутністю єдиної поняттєвої системи.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблем соціально-економічної захищеності потребує детального вивчення поняття «безпека» та змісту концепції соціальної безпеки. Залежно від рівня розвитку суспільства в поняття «безпека» вкладається різний зміст, ставляться певні завдання і створюються спеціальні інститути, покликані забезпечувати безпеку особи, суспільства, держави.

Безпека – це певний об'єктивний стан, що ґрунтується на відсутності загрози, який суб'єктивно відчують окремі люди чи їх групи. Під безпекою розуміють також стан без загрози, стан спокою, впевненості або «психічний чи правовий стан, при якому особа має відчуття впевненості, опори в іншій особі чи юридично врегульованій системі; протилежність загрози» [2].

Згідно з теорією потреб А. Маслоу, основними у ієрархії потреб після фізіологічних (у випадку їх задоволення на 40 %) є екзистенціальні потреби, серед яких першою за ступенем актуалізації є потреба безпеки [3]. Маючи особливий психологічний та біологічний статус потреба безпеки передбачає необхідність у структурі, порядку, правах та підтримці, стабільності, опіки, звільнення від страху та хаосу. Потреба безпеки є активним та домінуючим фактором в житті працівників, а відтак стає і неодмінним фактором суспільного життя.

Закон України «Про основи національної безпеки України» трактує національну безпеку як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондів ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності,

монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [4].

Основа вивчення як системи національної безпеки в цілому, так і окремих її аспектів, складають поняття життєво важливого (національного) інтересу, загроз інтересам і ступеню захищеності від загроз.

Національні інтереси представляють собою інтегрований вираз життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави, що забезпечує їх збалансовану реалізацію, стійкий і поступальний розвиток країни [5].

Аналіз загроз національної безпеки України показує, що головні з них у даний час і в найближчій перспективі не мають військової спрямованості, носять переважно внутрішній характер і зосереджені в економічній, соціальній та політичній сферах.

Вивчаючи проблему безпеки, вчені приділяють багато уваги національній, економічній, екологічній безпеці, проте рідко можна зустріти праці, присвячені розгляду питань соціальної безпеки. Одні дослідники вважають, що начебто широке тлумачення поняття «соціальна безпека» відображає у комплексі всі види безпеки (економічну, політичну, екологічну) і рівнозначне поняттю «національна безпека». Інші дотримуються думки, що виокремлення соціальної безпеки у вузькому розумінні є досить ускладненим, оскільки соціальні процеси майже неможливо відокремити від економічних, політичних та духовно-моральних.

У найзагальнішому розумінні соціальна безпека – це стан гарантованої правової та інституційної захищеності життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. При цьому значення критеріїв соціальної захищеності перебувають не нижче межових значень, що становлять загрозу для національної безпеки країни. Дефіцит соціальної безпеки загрожує втратою соціальних норм, зростанням нетерпимості, екстремізму і насильства в суспільстві. Він не тільки несе серйозні негативні наслідки для здоров'я, добробуту та соціального самопочуття людей, але й знижує ефективність функціонування економічної системи.

Загострення соціальних протиріч дозволяє розглядати соціальну безпеку в якості невід'ємної складової компонента національної безпеки України, який перебуває в єдності з економічною, політичною, інформаційною та екологічною безпекою. Схематично соціальну безпеку як

складову національної безпеки можна подати у вигляді схеми та окреслити ряд факторів впливу (рис. 1).

Якість життя включає систему охорони здоров'я, забезпеченість харчуванням та одягом, житло та умови мешкання, систему сім'ї та дитинства, освіту, культуру і мистецтво, комунікації та зв'язок, можливість вільного пересування,

організацію дозвілля, подорожі, туризм, вільний доступ до інформації.

Частиною загальної категорії – національної безпеки є соціальна безпека. Соціальна безпека являє собою стан захищеності індивіда, сім'ї, соціальної групи або об'єднань соціальних груп, спільності від загроз порушення їх життєво важливих інтересів, прав, свобод.

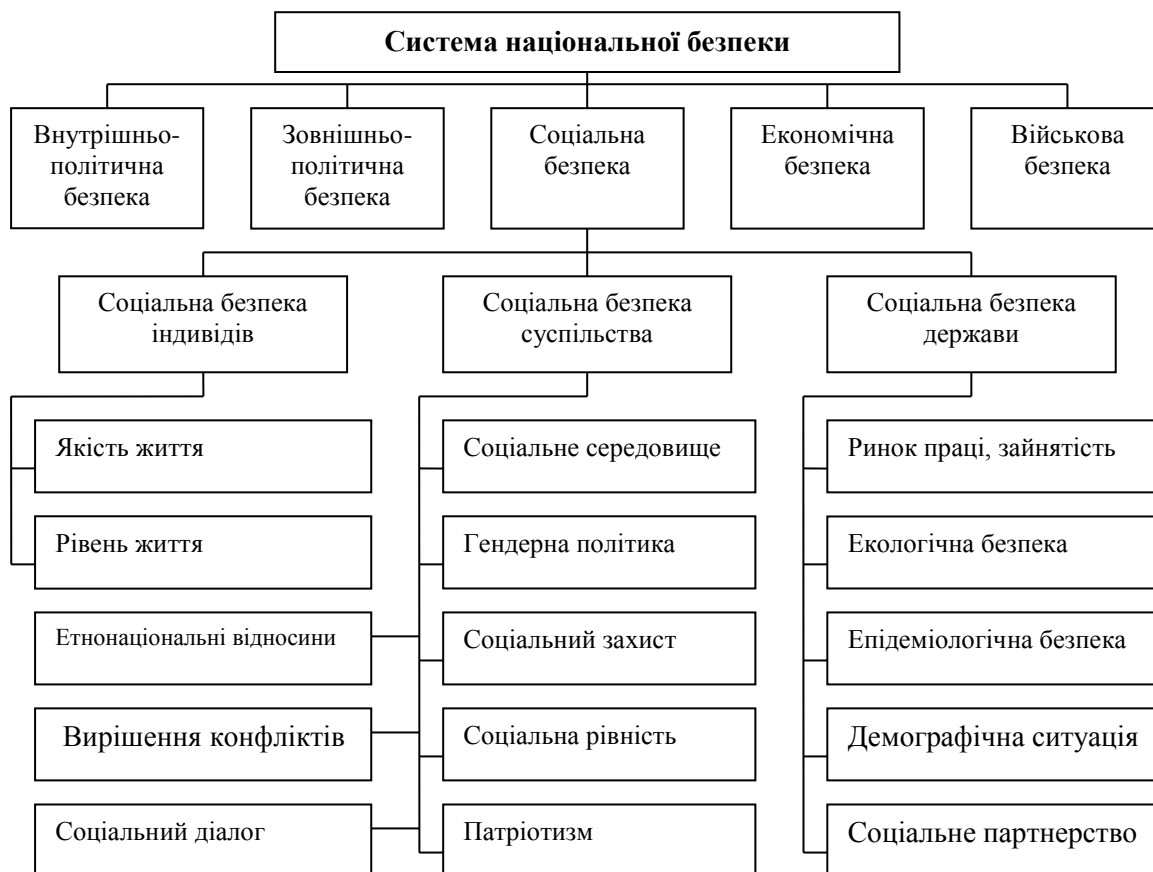

Рис. 1. Соціальна безпека і її складові в системі національної безпеки України

Постійним об'єктом соціальної безпеки в загальному вигляді є особистість, її життєво важливі права і свободи в соціальній сфері життєдіяльності суспільства: право на життя, на працю, її оплату; право на безкоштовне лікування та освіту; доступний відпочинок; гарантований соціальний захист з боку держави. Однак самі об'єкти та суб'єкти соціальної безпеки можуть змінюватись з мірою зміни умов розвитку суспільства.

Тому можна говорити не тільки про загальні, але і про пріоритетні об'єкти соціальної безпеки, тобто такі соціальні групи, які в конкретних соціально-економічних умовах є найбільш обділеними і потребують соціального захисту і посилення ступеня безпеки.

Особливість сучасної української ситуації полягає в тому, що пріоритетними об'єктами соціальної безпеки в умовах трансформаційної економіки стали соціально незахищені групи та

спільності: жінки, діти, військовослужбовці, інваліди і пенсіонери.

Стан соціальної безпеки в суспільстві знаходиться в прямій залежності від рівня життя населення. Соціальна безпека не може бути забезпечена тільки діями офіційних і неофіційних владних інститутів. Вона, зокрема, вимагає сприятливих соціально-економічних умов. Серед них головне – подолання соціально-економічної кризи, що стала в державі затяжним і болючим явищем.

Соціальна безпека в суспільстві залежить від соціальної політики держави. Соціальна політика й соціальна безпека – два взаємопов'язаних явища. Чим реалістичніше соціальна політика держави: тим вище рівень соціальної безпеки кожної суспільної одиниці. Більш того, соціальна політика виступає в якості інструмента забезпечення соціальної безпеки суспільства як стратегічної мети держави.

Соціальна політика регулює відносини між суспільством і особистістю, суспільними групами, суспільними інститутами і особистістю тощо. Основою такого регулювання може бути система соціальних гарантій, які забезпечують реалізацію передбачених Конституцією соціальних прав особистості: права на життя, на працю, на відпочинок, на охорону здоров'я, освіту.

Найбільш істотними для розуміння змісту соціальної політики, її цілей і загальної спрямованості є такі категорії: рівень життя, спосіб життя, якість життя. Під рівнем життя розуміється забезпеченість населення необхідними благами і ступінь задоволення індивідуальних потреб людини в них.

Спосіб життя висловлює сталу структуру ціннісні орієнтації, життєвих інтересів. Це свого роду етична сторона в досягнутому рівні добробуту, коли доступні всі задоволення, але людина вибирає тільки те, що вважає моральним, пристойним і так далі.

Якість життя висловлює міру індивідуальної доступності суспільних благ, тобто умов життєдіяльності, і того, наскільки досягнуті суспільством умови життя можуть сприяти існуванню індивідуальності, реалізації її сукупного творчого потенціалу і збереженню аналогічних можливостей для наступних поколінь.

Зазначені категорії мають особливе значення для розуміння того, що мірилом соціальної безпеки є індивід і можливість його достойного існування, вільного розвитку і забезпечення його ієрархічних потреб, як умови такого розвитку, а соціальна політика виконує функції засобу досягнення намічених цілей: затвердження образу, якості й рівня життя, гідних умов праці та життєдіяльності; досягнення соціальної рівноваги в суспільстві; гармонізації суспільних відносин як одного із способів зміцнення політичної стабільності держави і забезпечення його безпеки.

Загрози соціальної безпеки – це явища і процеси, внаслідок виникнення і розвитку яких відбуваються різкі, можливо, навіть якісні зміни в способі життя, ущемляються життєво важливі соціальні права та інтереси особи.

Джерела загроз соціальній безпеці класифікуються за чотирма групами. Перша група – соціальні загрози, пов'язані з насильством, злочинністю в суспільстві, його криміналізацією. До другої групи загроз соціальної безпеки відноситься поширення таких негативних соціальних явищ як наркоманія, алкоголізм, зростання смертності і скорочення тривалості життя. До третьої групи соціальних загроз відноситься погіршення медичного обслуговування та охорони здоров'я. Четверту групу соціальних загроз складають фактори, пов'язані з низькою соціальною захищеністю населення.

Інструментами вирішення цих та інших проблем життєдіяльності держави є системи: освіти, науки і культури; охорони здоров'я і добробуту суспільства; фізичної культури,

туризму, молоді і спорту; соціального страхування, пенсійного та іншого забезпечення; громадської безпеки, боротьби з правопорушеннями і злочинністю; соціального захисту населення, реабілітації та адаптації осіб з девіантною поведінкою, відхиленнями в розвитку, осіб з обмеженими можливостями.

Кожна з систем має свої органи управління, спирається на відповідне фінансування, нормативно-правову базу, кадровий потенціал, територіальні органи управління (як правило) і місцеві установи.

Виходячи з цього, стратегічними цілями соціальної політики є: досягнення суттєвого поліпшення матеріального становища і умов життя людей; забезпечення ефективності зайнятості населення, підвищення якості і конкурентоспроможності робочої сили; гарантія конституційних прав громадян у сфері праці, соціального захисту населення, освіти, охорони здоров'я, культури, забезпечення житлом; переорієнтація соціальної політики на сім'ю, забезпечення прав і соціальних гарантій, наданих сім'ям, жінкам, дітям та молоді; нормалізація і поліпшення демографічної ситуації, зниження смертності населення (особливо дитячої і громадян працездатного віку); істотне поліпшення соціальної інфраструктури.

Призначення, роль, завдання та обов'язки соціальної політики впливають із загальних політичних функцій (інтегруючої, координаційної, регулятивної, комунікативної, функції соціалізації, орієнтаційної та ін.), обумовлених природою і змістом політики як сфери влади і відносин з приводу влади. Разом з тим, через специфічність соціальної політики, пов'язаної, насамперед, з соціальним статусом і інтересами людини і групи, вона має свої особливі функції, а саме: регулювання відтворення робочої сили, відтворення самої людини; стимулювання соціальної активності людини – трудової, суспільно-політичної, духовно-пізнавальної; забезпечення соціального захисту населення.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

У системі національної безпеки соціальна безпека займає рівноправне і рівнозначне місце поряд з іншими її компонентами. Соціальна безпека ґрунтується на таких основних складових, як соціальна безпека: індивідів, суспільства і держави. Соціальна безпека індивідів включає якість і рівень життя; соціальна безпека суспільства – соціальне середовище, гендерну політику, соціальний захист (соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальну допомогу), соціальну рівність (рівність доступу до суспільних благ), патріотизм; соціальна безпека держави – ринок праці (зайнятість, безробіття, можливість перекваліфікації тощо), епідеміологічну безпеку, екологічну безпеку, демографічну ситуацію (рівень народжуваності, смертності, їх баланс тощо), соціальне партнерство (соціально відповідальний бізнес, корпоративне громадянство тощо).

Складовою частиною національної безпеки є соціальна безпека, що являє собою стан захищеності особи, соціальної групи, спільності від загроз порушення їх життєво важливих інтересів, прав, свобод. Інструментом забезпечення соціальної безпеки суспільства є соціальна політика держави. Об'єктом соціальної політики є соціальна сфера та соціальні відносини, що розвиваються на основі взаємодії особистісного і групового соціального статусу, міжособистісних і групових зв'язків, обумовлених змістом і диференційованим характером трудової діяльності, майнового стану, матеріального добробуту, спрямованістю політичних орієнтацій та іншими факторами. Суб'єктами соціальної політики є держава, муніципальні органи влади, суспільно-

політичні організації, трудові колективи тощо. У центрі соціальної політики перебувають соціальні потреби та інтереси людини та їх груп, задоволення і підтримання яких у державі є обов'язковим фактором сталого розвитку суспільства.

Мірилом соціальної безпеки є індивід і можливість його достойного існування, вільного розвитку і забезпечення його ієрархічних потреб, як умови такого розвитку, а соціальна політика є засобом досягнення намічених цілей: затвердження образу, якості й гідного рівня життя; досягнення соціальної рівноваги в суспільстві; гармонізація суспільних відносин як один із способів зміцнення політичної стабільності держави і забезпечення його безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хомра О. У. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії / О. У. Хомра, Т. Є. Русанова // Стратегічна панорама. – 2004. – № 1. – С. 73–79.
2. Гриненко А. М. Соціальна політика : [навч.-метод. посіб.] / А. М. Гриненко. – К. : КНЕУ, 2003. – 309 с.
3. Maslow Abraham H. Motivation and Personality (2nd ed.) / Abraham H. Maslow. – N.Y. : Harper & Row, 1970. – P. 75–105.
4. Закон України Про основи національної безпеки України // Відомості Верховної Ради України. – № 39. – 2003. – ст. 351.
5. Ахиезер А. Критические пороги социальных систем / А. Ахиезер, Г. Гольц // Общественные науки и современность. – 2002. – № 1 – С. 38–43.

Рецензенти: Івашова Л. М., д.держ.упр, професор;
Іванов М. С., д.політ.н., професор.

© Сиченко О. О., 2012

Дата надходження статті до редколегії 12.03.2012 р.

СИЧЕНКО Оксана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу Дніпропетровського державного аграрного університету (м. Дніпропетровськ), відмінник освіти України.

Коло наукових інтересів: корпоративна соціальна відповідальність, соціальна звітність, державне регулювання соціальної сфери, процеси глобалізації і диференціації.